

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност “Доцент”
по специалност Физиология на растенията (шифър 01.06.16),
научно направление 4.3. Биологични науки, обявен в ДВ бр. 64
/стр. 54/ от 21.08.2015 г.

Кандидат: д-р **Десислава Александрова Тодорова**, гл.
асистент в секция „Регулиране на растежа и развитието на
растенията” на Институт по физиология на растенията и
генетика при Българска Академия на Науките
Рецензент: д-р **Петранка Ангелова Йонова**, доцент

Единствен кандидат по конкурса за *Доцент по физиология на растенията* (ш. 01.06.16), обявен за нуждите на секция „Регулиране на растежа и развитието на растенията” на ИФРГ при БАН, е гл. ас. д-р Десислава Александрова Тодорова. Представените от нея документи са оформени съгласно изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за неговото приложение и вътрешните правилници на БАН и ИФРГ.

1. Общи данни за кариерното и тематичното развитие на кандидата

Д-р Тодорова е родена на 26.08.1972 г. в гр. Перник. През 1995 г. завършва магистратура в Химико-технологичния институт (днес ХТМУ), София, със специалност “Инженерна химия”. През следващата 1996 г. постъпва в ИФР “Акад. М. Попов” като специалист-химик към секция „Регулиране на растежа и развитието на растенията”, където започва и продължава до днес нейната научно-изследователска дейност. Защищава успешно докторска дисертация на тема: «Естествено и индуцирано стареене при *Arabidopsis thaliana* (L.) Heunh” (2003) и е назначена като научен сътрудник (II ст, I ст.) към същата секция. От 2004 до 2006 г. д-р Тодорова е научен секретар, а от м. Май 2012 г. е ИД ръководител на секцията „Регулиране на растежа и развитието на растенията”. Д-р Тодорова има

3 осъществени специализации - Италия (2006), Литва (2014) и Тайван (2015) по теми от двустранно сътрудничество. Член е на Съюза на учените в България и на Федерацията на европейските дружества по растителна биология.

Тематичното развитие на кандидатката е целенасочено, системно и последователно. Нейните интереси в областта на регулирането на растежа и развитието на растенията чрез изучаването на хормонални, биохимични, физиологични и морфологични изменения, през различните фази на развитие, тя непрекъснато развива и задълбочава. Д-р Тодорова насочва своите изследвания и в областта на стресовата физиология и биохимия, изучавайки оксидативните процеси и измененията в метаболизма на някои фитохормони, ендогенни конституенти и ензимни системи, случващи се в растенията след въздействие с различни стрес-фактори. Изучаването на този сложен процес в различни генотипове растения дава база за целенасочено търсене на възможности за минимизиране на неблагоприятните последици за растежа и развитието на растенията.

2. Общо описание на представените материали

Общият списък на публикациите на д-р Тодорова включва 52 научни труда (един под печат), от които 33 са публикувани в списания с ИФ и 19 в списания, сборници и книги без ИФ. Общият импакт фактор от всичките ѝ трудове е 30.404. В 20 от трудовете тя е първи и в други 20 е втори автор, което считам за показателно за значимостта на личното ѝ участие (77% лидерство). Особен интерес в научното творчество на д-р Тодорова представляват 3-те обзорни статии (**10**, **36** и **51**) и 4-те ревюта, публикувани като отделни глави в монографиите *Phytohormones in Plant Biotechnology and Agriculture* (**8**), *Abiotic stress and Plant Responses* (**26**), *Ecophysiology and Responses of Plants under Salt Stress* (**37**) и *Plant adaptation to environmental changes. Significance of amino acids and their derivatives* (**43**). Две от публикациите (**1**, **3**) не са по шифър 01.06.16.

Към материалите по конкурса са представени списък на участия в 13 международни и 24 национални научни форуми, за периода 1998–2014 г., и списък на научно-изследователските проекти (общо 20 броя), разработвани с нейно участие: а) като изпълнител – в 11 международни (FP-5 и ЕБР) и 5

национални (ФНИ) проекти за периода 1996 – 2015 г.; б) като ръководител и координатор – на 2 национални (ФНИ и ОПРЧР) и 2 международни (ЕБР) проекти за периода 2011-2015 г.

3. Публикации преди и след получаване на научната степен

Прегледът на трудовете показва, че всички те (с изключение на два) са свързани с обявения конкурс по *Физиология на растенията*. От тях 4 (**4,5,6,8**) са включени в докторската дисертация на кандидатката за получаване на образователната и научна степен “Доктор” и не подлежат на рецензиране.

За участие в конкурса за *Доцент*, д-р Тодорова представя 32 заглавия, които са тясно свързани с основната тематика в нейната научно-изследователска дейност, а именно – изучаване на физиологичната роля и функция на цитокинини, полиамини и етилен, включени в растежа, развитието и отговора към различни стрес условия при някои растителни генотипа. Два от трудовете (**25, 31**) представляват обзорни статии, други три (**22,23,24**) са глави от книги, а останалите са оригинални научни съобщения. Всички са колективни публикации (с изключение на една, **25**), в 16 от които Тодорова е първи и в 12 е втори автор (87.5% лидерство). Двадесет и една от публикациите по конкурса са отпечатани в списания с импакт фактор, а останалите 11 - в специализирани международни и български издания без импакт фактор. Общият ИФ на представените по конкурса трудове е 19.073.

4. Научно-приложна и педагогическа дейност

Научно-приложната насока в изследванията на д-р Тодорова е свързана с екзогенното приложение на ефективни растежни регулатори с цел повишаване на адаптацията на ин витро култури за растеж при естествени условия, на устойчивостта на растенията спрямо непрекъснато изменящите се условия на околната среда, и за подобряване на качеството на икономически важни култури. *Педагогическа дейност*. Д-р Тодорова е участвала в подготовката на дипломанти, като: 1) консултант при изработването на 5 дипломни работи на магистри за периода 1999 – 2000 г. и 2) ръководител на преддипломен стаж на 2 бакалаври – 2011, 2013 г.

5. Основни научни и научно-приложни приноси

Приносите от научно-изследователската дейност на д-р Тодорова са с фундаментален и приложен характер в три тематични направления, конкретно формулирани в представената авторска справка, която приемам напълно. Основните приноси са представени на 5 страници, даващи пълна информация за постигнатите научни резултати.

А/ Основен дял от фундаменталните изследвания по **първото тематично направление** е свързан с изучаване на механизмите и хормоналната регулация на процесите растеж, развитие и стареене на растенията (*11 публикации*). Научната продукция на д-р Тодорова по това направление носи значителен приносен характер в научното творчество на кандидатката. Една съществена част от изследванията са посветени на изучаване на взаимодействията между различни групи фитохормони и ролята им в регулацията на цитокининовия метаболизъм през различни фази на развитие, като са получени нови научни факти. Тези изследвания са проведени чрез използване на модела на двойката фитохормон (citoкинини) - агонист / антагонист (антиcitoкинини, абсцисинова киселина, гиберелинова к-на, етилен), проследявайки промените в количеството на ендогенните citoкинини и активността на citoкинин оксидаза/дехидрогеназа СКХ, активността на рибонуклеазата, количество на листни пигменти. Намирам за оригинално използването на двойката «фитохормон– агонист / антагонист» като инструмент за изучаване на механизмите на взаимодействие и контрол между различни групи хормони.

◆ преминаването към репродуктивна фаза от развитието на *Arabidopsis thaliana* растения (див и етилен-нечувствителен мутант, *eti5*) е свързано с увеличаване на общото ниво на полиамините, а тетраминът спермин има най-важна роля при цъфтежа и узряването на семената (**1**).

◆ най-висока СКХ активност е намерена при стадий на активно растящ орган и при започващ процес на стареене в най-старите листа на грахови растения (**10**).

◆ комбинираното приложение на активните citoкинини 4PU-30 или ВАР с антиcitoкинини, редуцира Cyt-ефектите, по отношение на стимулирана СКХ-активност в корените на грах (**8**) и на стареене - задържащото действие в откъснати *A.thaliana* листа от двата генотипа растения, като последното корелира

с измененията и в активността на рибонуклеазата (12). Самостоятелно 4PU-30 намалява СКХ активността в листата на *A.thaliana* и при двата генотипа, но променя листната морфология само при дивия тип растения (9).

◆ установен е антагонистичният характер на взаимодействията между цитокинини и екзо-гиберелинова киселина, абсцисинова киселина и етилен (из Етрел) в грахови растения, който зависи от фенотипа, органа и концентрацията на антагониста. Изказано е предположението, че и при трите взаимодействия Cyt/GA₃, Cyt/ABA, Cyt/Et, ензимът СКХ представлява важната връзка между хормоните и вероятно, регулира пула на цитокинините в клетката и вазкуларния транспорт на активни цитокинини от корените към надземните части (11, 13, 15). Антагонистичното взаимодействие между етилен и неговия синтетичен антагонист 1-метилциклопропен, води до почти пълното елиминиране на етилен-индуцираното стареене на *Arabidopsis* листа от див тип растения (3).

Б/ Второто тематично направление е свързано с изследванията на д-р Тодорова върху ролята и функцията на фитохормони и ендогенни растежни регулатори, и на някои компоненти на антиоксидантната система при формирането на защитния отговор на растенията спрямо различни стрес-фактори (13 публикации). Приносите от проучванията по това направление са с подчертано фундаментален характер, като получените нови научни факти допринасят за разширяване на познанията ни относно защитната стратегия на растенията при стресови условия. Тя включва координирани изменения в нивата на хормоните, регулиращи растежа и отговорите на растенията към абиотичен стрес, на редица ендогенни конституенти (полиамини, осмолити, аскорбат, феноли, тиолови съединения /глутатион) и ензимни системи, които интегрално водят до повишен адаптивен потенциал на растенията към новите условия. Корелацията на резултатите на д-р Тодорова с тези на други автори, получени за различни обекти и стрес-параметри, определяни в процеса на формирането на стрес-толерантността, би могло да доведе до откриване на потенциални биомаркери, свързани с повишената толерантност към дефиниран стрес (“биомаркери на устойчивостта”).

- ◆ кратковременното въздействие с **висока температура** индуцира повишени нива на полиамините, които намаляват при продължителен термострес, изразено в намалената възможност за преживяване на *тютюневи* растения (**2**),
- ◆ по-високите конститутивни нива на полиамини и цитокинини в растенията от етилен-нечувствителния мутант на *A. thaliana* (eti5) допринасят за по-високата му толерантност спрямо **високо- и ниско-температурен стрес** (**4, 14**). Отчетеното по-високо ниво на оксидативен стрес в дивия тип растения, доказва по-високата му чувствителност, и още, че етиленът е медиатор в стрес-отговора (**19**).
- ◆ изменението в специфичната активност на цитокинин оксидаза/дехидрогеназа (СКХ) е важен и необходим компонент на адаптивния отговор на *грахови* растения към **температурен стрес**, допринасяйки за поддържане на пула на ендегенните цитокинини в клетката при условия на стрес (**26**).
- ◆ по-високите конститутивни нива, заедно с по-високата индуцирана активация на ензима СКХ и увеличеното цитокининово ниво в бързо-растящия сорт *грах*, определят по-високия му адаптивен потенциал към **UV-B** стреса, в сравнение с бавно-растящия сорт. Изказано е за първи път предположение за наличие на различни алели на *скх* в генома на двата сорта, контролиращи наблюдаваните процеси (**32**).
- ◆ повишени нива на ендегенните полиамини с динамична конверсия между свободни, конюгирани и свързани форми, открити в листата на *грах* при облъчване с ниски и високи дози **UV-C**, доказват тяхното участие в протекцията на растенията, намалявайки оксидативните поражения на клетъчните мембрани (**16**). Като компоненти в стрес-индуцираната протекция участват още повишените нива на ендегенен ауксин (ИОК) (**17**) и на свободен пролин (**18**).
- ◆ количествата на ендегенните полиамини, и главно на конюгираните путресцин и спермидин, са значително повишени в *Cucurbita pepo* L. [*zucchini*] котиледоните, инкубирани върху трите среди [BA + Cu], [4PU-30 + Cu] и [MeJA + Cu]. Този факт потвърждава допускането на авторите, че повишеното ниво на полиамини е необходимо за преодоляване на инхибицията на клетъчната пролиферация и на хлорофил деградацията, причинени от **тежкия метал** или от синергизма на двата инхибитори MeJA и Cu (**21, 28**).

◆ екзогенен H_2O_2 индуцира толерантност към хербицида **пакват** в млади грахови растения. За първи път е показано, че H_2O_2 -индуцирания сигнален път, водещ до толерантността, включва и изменения в количественото съотношение между свободни и конюгирани полиамини, до значителен превес на вторите (подобрата радикал-улавяща активност на конюгираните форми за преодоляване на RQ-причинения оксидативен стрес) (29).

В/ Третото тематично направление, което всъщност е продължение на второто, е свързано с изследванията на д-р Тодорова върху екзогенното приложение на растежни регулатори като предварителна обработка с цел повишаване на толерантността на растенията спрямо следващ стрес (“*индукция на кръстосана толерантност*”). Разработките по това направление имат научно-приложен характер и са отразени в 7 публикации .

◆ листно приложени АВА и 4PU-30 индуцират толерантност към засушаване на млади пшенични растения (22); ◆ третиране с природни или синтетични алифатни полиамини води до повишаване на устойчивостта на а) пшенични растения към ниски температури (27) и на б) различни видове растения към засоляване (23); ◆ сперминът редуцира увреждащото действие на UV-C радиацията при млади грахови растения (20); ◆ установено е за първи път, че регулацията (натрупването) на ендогенните полиамини в *in vitro* култури от *Rosa hybrida* L. е част от физиологичния ефект на цитокининовите антагонисти (5). Този факт определя възможността за практическо приложение на тези малко изследвани съединения; ◆ растежните регулатори - 4PU-30, тидиазурон, спермин, диетилентриамин и GA₃, повишават адаптационния потенциал на *in vitro* овощни култури (ябълка, праскова) за растеж при естествени условия (6, 7).

6. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранна литература (по негови данни)

Справката за цитируемост показва, че към момента на подаване на документите, трудовете на д-р Тодорова са цитирани 140 пъти. Елиминирам 12 цитати, които са върху две научни статии, не свързани с обявения конкурс по *Физиология на растенията* (ш. 01.06.16), и така резултатният брой цитати става **128 броя**. От тях, 13 цитати са в български научни издания (11 в дисертации и 2 в обзори) и

115 цитати са в чуждестранни издания: 14 в дисертации, 17 в обзори и монографии, 84 са в престижни научни списания, като повече от половината цитати (48) са в списания с висок IF. Най-много са цитирани труд № 28 – 24 пъти и труд № 23 – 22 пъти, следвани от № 2 – 11 пъти, № 11 - 9 пъти, № 27 – 7 пъти, и т.н. (номерата на трудовете са по Общия списък на публикациите). Представянето на резултатите на д-р Тодорова на редица международни научни форуми също е допринесло за доброто им разпознаване в специализираната литература. Големият брой цитати свидетелства за актуалността на разработваната от д-р Тодорова тематика и за нейната практическа стойност.

7. При колективни публикации да се отдели приносът на кандидата според справката за научните приноси

Приносът на кандидатката може лесно да се отдели, като се има предвид нейната специфична квалификация на специалист в областта на фитохормоналната регулация на процесите растеж, развитие и стареене на растенията, взаимодействията между отделните групи фитохормони и растежни регулатори при нормални и стресови условия. И още, д-р Тодорова е специалист с висока квалификация (теоретична и методична) и в областта на значението и ролята на полиамините в растенията. Тя отлично интерпретира резултатите си върху биосинтезата, конверсията между свободни, разтворими конюгирани и неразтворими свързани форми на полиамините, ролята им през различните фази на развитие, и особено върху включването им в процеса на стрес-индуцираната толерантност и адаптация на растенията към различни неблагоприятни фактори. Голяма част от изследванията са провеждани под нейно ръководство и с активното ѝ участие през отделните етапи на научно-изследователската работа.

8. Демонстрирани умения или заложи за ръководене на научни изследвания (ръководство на проекти, привлечено външно финансиране и др.)

Кандидатката притежава добри умения на ръководител и организатор, които се доказват особено през последните 5 години. Тя е ръководител на 2 национални (ФНИ и ОПРЧР) и на 2 международни проекти (ЕБР) за периода 2011-2015 г. Била е член на Организационните комитети на 2 международни конференции в

България (2008, 2014). В момента тя работи в екип от млади научни изследователи, с различни специалности и месторабота, които тя успешно обединява в работния колектив. Д-р Тодорова има водеща роля при проектирането на научната разработка, дискутирането на експерименталните резултати и формирането на изводите.

9. Профил на кандидата

Научно-изследователската дейност на д-р Тодорова е насочена към една от основополагащите и същевременно, най-перспективните области на растителната физиология - регулиране на растежа и развитието на растенията, и в частност, взаимодействия и метаболитни промени на някои групи фитохормони и растежни регулатори в зависимост от генотипа и фазата на развитие на растенията, при нормални и стресови условия. За изясняването на функциите на полиамините в растенията и определянето им като ендогенни растежни регулатори с хормон-подобни свойства, значителен принос имат и изследванията на д-р Тодорова (показател е високият брой цитати). Част от нейните изследвания с екзогенно приложени РР, разкриват възможности за прилагането им в практиката като средства за повишаване на устойчивостта и продуктивността на важни икономически растения. Големият брой цитирания в специализирани издания, особено в докторски дисертации (25 броя) и в престижни обзори и монографии (19 броя) също е съществена добавка към нейния профил. И още, 12-годишният научен стаж на д-р Тодорова по специалността *«Физиология на растенията»* е започнал, развил се и усъвършенствувал в секция *“Регулиране на растежа и развитието на растенията”*, съобразно специфичната тематика и задачите на секцията.

10. Критични бележки на рецензента по представените трудове

Нямам критични бележки към вече рецензирани и излезли от печат трудове.

11. Лични впечатления на рецензента за кандидата

Като член на секцията *“Регулиране на растежа и развитието на растенията”* (пенсионирана от 17.01.2013 г.), познавам гл. ас. д-р Десислава Тодорова от сравнително дълго време, макар че работехме в различни работни групи. Имам положителни впечатления от нея като активен колега с широки научни интереси

в областта на регулирането на растежа и развитието на растенията при нормални и стресови условия. Тя е отворена за контакти с други изследователи, комуникативна е и проявява мениджърски умения, качества, които предстои да разгръща в бъдещата си дейност.

12. Заключение

Анализът на представените материали от гл. ас. д-р **Десислава Александрова Тодорова** по конкурса за **доцент** по *Физиология на растенията* (ш. 01.06.16) показва, че кандидатката участва с достатъчно по обем и качество научна продукция, доказваща сериозни научни и научно-приложни приноси. Дългогодишните ѝ изследвания и придобитият експериментален опит я характеризират като много добър специалист в една специфична област от *Физиологията на растенията*, свързана с изучаването на взаимодействията между някои биологични компоненти, използвайки подходящи растителни обекти и стрес-въздействия. През последните 5 години, тя показва много добра способност да ръководи научни проекти и да подготвя млади научни кадри. Тя отговаря напълно на изискванията на Закона за академичното развитие в РБ, Правилника за неговото приложение и вътрешните Правилници на БАН и ИФРГ за заемане на академичната длъжност „**доцент**”, поради което **убедено препоръчвам** на уважаемите членове на Научното жури и на Научния съвет при ИФРГ да присъдят на гл.асистент д-р **Десислава Александрова Тодорова** академичната длъжност „**доцент**”.

15.12.2015 г.

София

Рецензент:

/доц. д-р Петранка Йонова/